

Taula rodona sobre la il·lustració esportiva

amb motiu de l'exposició «Antoni Roca i Maristany, Ninotaire»

11 de febrer de 2021

Participants:

Francesc Mestre, galerista
Carles Santacana, historiador
Jaume Capdevila "Kap", humorista gràfic

Modera:

Jaume Vidal

Es va encetar el debat amb una explicació de l'exposició per part del galerista Francesc Mestre que va destacar, com es veu a la mostra, els amplis interessos de l'autor. «Tenia inquietuds artístiques va tenir com a mestre a la Llotja el pare de Picasso, però ràpidament va fer caricatures polítiques i després esportives, que el va fer ser molt popular. També va ser molt popular amb les rajoles amb dites com *Aquí hi viu un del Barça, o Aquí no es fia*»

Un pioner

Per Jaume Capdevila: «Es pot considerar un dels pioners de l'humor gràfic esportiu perquè la seva carrera s'inicia i despenja en el mateix moment que ho fa la premsa esportiva. I sobretot la premsa esportiva focalitzada en el futbol». I afegí: «Roca va ser el primer dibuixant caricaturista de *«Mundo Deportivo»* [diari en què Jaume Capdevila, com a Kap, fa una vinyeta diària] i també responsable de la imatge gràfica. Al costat de la capçalera del *«Mundo Deportivo»* hi havia un ninotet amb una pilota, que era obra seva». Capdevila va explicar que als anys 20 el *Mundo Deportivo* era un diari setmanal i es va fusionar amb una altre publicació i aleshores va passar a ser diari en un moment que el futbol comença a agafar molta volada. Va destacar com Roca «va participar d'un corrent europeu de la caricatura que tendeix a simplificar els personatges en contraposició a la caricatura del segle XIX molt més recarregada». En la mateixa època passa a ser el caricaturista de *«La Vanguardia»*. «En aquella època, només es podia veure els jugadors al camp i de lluny; i les fotografies als diaris no tenien prou qualitat, cosa que si tenien les caricatures de traç sintètic. D'aquí que la imatge dels futbolistes es va fer popular mitjançant les caricatures». Capdevila va explicar que per caricaturitzar els futbolistes, Roca va utilitzar els trets distintius que la gent veia de lluny, com per exemple dibuixava a Samitier amb l'exageració del seu tupé que des del camp, quan corria, la gent veia voleiar. «Actualment, la gent coneix fins i tot els tatuatges que porten els futbolistes».

Context polític i societat de masses

Els anys XX del segle passat van propiciar un context per el desenvolupament d'una nova categoria d'humor gràfic i el naixement de la categoria esportiva. Explica l'historiador Carles Santacana: «Per a nosaltres, els anys 20 ens poden semblar la prehistòria del futbol, però abans n'hi ha un altra de prehistòria. A principis del segle XX quan es va començar a jugar a futbol, el Gamper i companyia anaven a un camp i gairebé posaven ells mateixos els pals de la porteria. Gairebé no hi havia públic, un centenar com a molt. D'aquí, continuant amb el Barça, es

construeix el camp del carrer Indústria on hi havia una grada de fusta on podrien cabre unes 2.000 persones i ocupant el lateral del camp tot plegat es podia arribar a set o vuit mil persones». «Aleshores», continua Santacana, «és quan es construeix el Camp de Les Corts, on hi cabien unes 25.000 persones». És aleshores quan el futbol agafa molta embranzida i equips com l'Espanyol continua la seva estela i construeix el seu camp el 1923. Això cal sumar-hi la construcció de l'Estadi de Montjuïc de 1923. «Això vol dir que fem un salt d'escala que vol dir que pel futbol i altres esports hi ha espectadors que paguen una entrada i vol dir també que els jugadors passen a ser professionals, el que també representa que són coneguts per la seva feina. És aleshores que a la premsa es vol recollir aquest nous personatges populars. S'afegeixen als personatges que ja hi havia aleshores com cantants, cupletistes, actors de teatre». A més dels futbolistes, també s'incorporem els ciclistes i els boxejadors, representants dels tres esports més populars d'aleshores. Amb aquest nou gènere de la caricatura política són els dibuixants els que configuren la imatge dels esportistes: «Quan es parlava del Samitier es parlava de L'Home Llagosta, imatge que havia estat motivada pels dibuixants, o quant Valentí Castanys dibuixa l'Avi del Barça, no es deu a un encàrrec del Barça, sinó va ser una iniciativa seva».

Home polifacètic

El galerista Francesc Mestre, com havia apuntat a l'inici de la taula rodona, va incidir en l'aspecte polifacètic de Roca. «Era un home culte, la seva dona era mestra, la seva sogra era francesa i la seva dona donava classes de francès. El seu llibre de memòries està dedicat a la seva dona que, segons el seus fills [Mestre els coneix personalment] era la seva musa que l'influïa directament.

Pel que fa el teatre, Mestre va recordar que Roca, «era un erudit del teatre que li encantava el teatre, de fet al seu llibre de memòries parla més de teatre que no pas d'esport. El tinc per una persona molt culta, com tots els humoristes, els actuals i els històrics. Fa una repassada del món del teatre, dels seus autors, actors i obres, que és impressionant».

Per Mestre: «Hi ha un aspecte molt important i és que els anys trenta es va constituir el grup N.I.P.U (Ninotaires Independents Preu Únic) i en aquesta mena de agrupació professional hi havia artistes i dibuixants com el Calsina, el Llaveries, el Cornet, l'Opisso i altres, el bo i millor dels il·lustradors de l'època, i hi ha un aspecte que sempre m'ha cridat l'atenció i és el del concepte «Ninotaire», que no té una traducció al castellà i que ells l'assumien amb orgull i per a mi és així com ha de ser. L'Antoni Roca era un ninotaire, i crec que aquesta disciplina està molt vinculada a la nostra cultura. L'artista Xavier Nogués havia fet llibres de ninots».

En aquesta línia, Capdevila va reprendre el fil del moment històric dels anys 20 del segle passat en què «hi ha una gènesi de la societat de masses en què es pot vehicular aquesta nova societat a través dels mitjans de comunicació. Els ninotaires, que feien dibuixos que no eren artístics, sinó una deformació de la realitat, tenen un paper fonamental perquè és una comunicació que es fa a través de la imatge, que arriba de manera immediata a l'espectador». A tall d'exemple, Capdevila va dir: «A Catalunya va tenir molta importància una revista en què van participar dibuixants d'una generació anterior a la d'Antoni Roca i que estava formada, entre altres, per Junceda, Opisso, Apa, que quan tenien al voltant de 25 anys tenen la sort de trobar-se amb la revista «Cu-cut!». La revista marca el esdevenir polític de Catalunya fins el punt que assalten la seva redacció el que provoca la promulgació de la Llei de Jurisdiccions que marca la

censura que es farà a la premsa pràcticament fins la llei de premsa de Manuel Fraga. És a dir que al voltant d'uns ninots a la premsa catalana marcarà la història d'aquest país. A través dels ninotaires es va crear el periodisme més agosarat, en un país en què la història de la premsa ha estat marcada sempre per la censura. L'humor permet que el lector capti que està parlant d'una altra cosa de la que no sembla que parli. L'eclosió de les revistes esportives als anys vint, sobretot des de l'any 1923 en què es publica «*El Xut*», fa de paper substitutori de la política perquè la dictadura de Primo de Rivera impedia la llibertat d'expressió. Moltes coses que no es podien dir en diaris polítics queden expressades amb la sàtira de les revistes esportives. Van suspendre durant la dictadura de Primo de Rivera moltes revistes de sàtira política. També el «*Papitu*», que la van tancar i aleshores van treure el «*Paquitu*», amb els mateixos dibuixants. Hi ha una substitució de la premsa política per la esportiva. Aquesta situació d'esquivar la censura amb la premsa esportiva també va passar al final de la dictadura de Franco amb la revista d'humor esportiu «*Barrabás*», creada l'any 1972, amb Ivà, Gin, Óscar i Lorente. Barrabàs va obrir camí a altres publicacions satíriques com «*Hermano Lobo*», l'any 1972, i «*El Papis*», l'any 1973, que ja són premsa política.

Roca i la censura

A la taula rodona es va parlar de com Roca es troba amb les dificultats que ofereix la dictadura de Franco per expressar-se lliurement, i ell que s'havia posicionat abans de la Guerra per unes idees que no eren afins al règim ha de refugiar-se amb altres àmbits i es refugia amb el teatre com es pot veure en l'exposició. També com ja s'ha dit treballa en les rajoles amb dites populars o altres que es creen aleshores. Mestre en va citar un exemple: «Va ser molt popular un baròmetre que era un ruc que la cua era un cordill: si la cua es movia, era que feia vent, si estava humida, era que plovia, i si estava eixuta, és que feia bon temps. La ironia és que es posava a l'exterior i mai s'equivocava.

Jaume Santacana va explicar que el rellotge de sol, fet amb ceràmica, de La Masia del Barça és creació de Roca. «La Masia ja existia quan el Barça va comprar els terrenys per a fer el Camp Nou, era on s'hi van instal·lar els arquitectes. Després, cap als mitjans dels anys 60, la Masia es restaura per posar la presidència del club. «Per vestir l'edifici se li va encarregar aleshores fer el rellotge».

La importància del català

Continuant amb les dificultats que es va trobar Roca després de la guerra, Santacana va explicar: «Els anys quaranta van ser molts durs. Quan surt el primer número del «*Mundo Deportivo*» hi ha una declaració d'intencions de tot el que no es pot fer, i un penediment per si alguna cosa ha pogut sortir abans de la Guerra. S'ha acabat tot allò que tingui relació amb el concepte de ciutadania. Aleshores l'apartat d'esports de l'Asociación de la Premsa la portava un falangista, José Luis Lasplazas. Això era molt dur i l'«*Once*» no surt fins 1945 i quan ho fa, ho fa com pot, en castellà, fent-se uns embolics lingüístics brutals i intentant dir coses. Per exemple, quan hi ha la vaga dels tramvies, escriuen «*en estos días sin restricciones pluviométricas*», perquè va ploure a bots i a barrals, per riure's de les restriccions elèctriques. És important pel que fa a la premsa dels anys 20 del segle XX, que és molt popular, el fet que era en català. La premsa esportiva fins als anys vint, excepte un intent a l'any 1908, i que va durar poc, és que era en castellà fins «*L'Esport Català*», de l'any 1925. Revistes com «*El Xut*» fan que es crei un nou llenguatge

esportiu en català que no existia. A partir dels anys 40 això desapareix. Als anys 40, l'esport està dirigit per la Delegación Nacional de Deportes, que controlava la Falange. Aquesta Delegació el primer que fa són unes normes que no són ni per directius, ni per futbolistes, són normes per periodistes esportius. Es diu que els periodistes han de fer «una crònica asèptica de lo que ocorrió». Com tenien un marge molt petit, crec que per Antoni Roca fos més divertit fer les rajoles», explica Santacana.

Capdevila va apuntar la gran consciència de Roca amb la seva professió. Una prova és la creació del sindicat N.I.P.U. que era una paròdia dels magatzems Sepu, que venien objectes a preu únic, ells venien ninots a preus únics». Capdevila es va fer ressó d'una anècdota protoganitzada per Roca que en veure que els seus dibuixos eren publicats en una altra revista sense autorització és va adreçar al responsable de la revisita que va li va reblar a la seva queixa: «*Jo creia que esto era de gratis*». Roca defensava l'autoria del dibuixant. Ell forma part de la generació dels anys 20, en què el català es normalitza i es cristal·litza als anys 30, per això ell va contribuir a una cosa que ens sembla ara normal, que és viure amb català la vida quotidiana. Capdevila va apuntar la idea de que Roca seria ara molt més conegut si s'hagués aplegat després de la Guerra a fer coses que no es corresponien amb les seves idees.

A la cloenda de la taula rodona es van apuntar unes idees de síntesis que abastaven tan l'obra de Roca com la de la professió de ninotaire. Mestre va reflexionar: «L'humor és sempre subversiu és una cosa sempre terrible pels poders. El Roca va estar dos anys, en acabar la guerra, sense publicar i un truc que tenia per desafiar el poder era que a la seva signatura obria l'a per assemblar una ch perquè sonés roig».

Torn de preguntes

El torn de preguntes de les persones que seguien la taula rodona pel canal de Youtube de la Biblioteca de Catalunya va encetar-se amb la pregunta de si està en crisi el paper del dibuixant de premsa escrita. Capdevila va respondre que en general la premsa escrita està tota en crisi, però que en el cas de l'esportiva, per tenir un públic fidel i especial, es potser el tipus de premsa que aguanta més aquest moments de davallada. «L'humor segueix tenint molt potencial, vivint una època de crisis dels formats, però no dels continguts»

Una segona pregunta va fer referència a si queda espai pel dibuix entre el protagonisme de la foto i del vídeo. Capdevila va afirmar que sí. «El dibuix té unes propietats i funcions pròpies que cap vídeo i fotografia pot transmetre».

Al seu torn Mestre va dir que «en el camp de la caricatura esportiva no veu actualment ningú que faci el paper de Roca, en el terreny de la sàtira política sí. Ara la sàtira ve més de programes com el Polònia»

Capdevila va dir que actualment és més complicat fer caricatura esportiva que política. «Hi molta més sensibilitat pel que dius». També va apuntar que en l'òrbita del Barça hi ha més acceptació a la caricatura futbolística que en la resta de clubs. «Potser perquè hi ha una gran tradició».

Una tercera pregunta apuntava en la diferència dels dibuixos amb els que Roca es guanyava la vida i el que feia per plaer. Mestre va respondre la pregunta amb una recomanació: la de visitar l'exposició sobre Roca a la Biblioteca de Catalunya «Una exposició que es pot veure intensament amb un quart d'hora i us farà adonar de la importància que té i el què ha deixat l'Antoni Roca que va dedicar el seu talent no tan sols a divulgar l'esport sinó també al teatre i la cultura». I va recomanar la lectura del llibre de memòries de Roca «*Tot fent memòria*».

Una darrera pregunta feia referència a com es poden readaptar els galeristes i col·leccionistes al fet que ara ha deixat d'existir el dibuix sobre paper físic. Mestre va reivindicar el paper i va explicar com durant molt de temps es va menystenir aquest suport en front de la pintura.

Jaume Vidal